

Предузетништво

Покретни сајтиветни посао

Предузетништво се изучава као обавезан предмет у свим образовним профилима у стручном образовању, било да се односе на трећи или четврти ниво образовања. Програм предмета је исти за све образовне профиле одређеног нивоа, објављене након јуна 2023. године. Разлике у раније објављеним програмима су минималне, тако да се дате препоруке могу примењивати једнако у свим образовним профилима.

Примери исхода који су одабрани и приказани у наставку односе се на предмет Предузетништво који се изучава у четвртом разреду средњих стручних школа. Теме које су обухваћене у оба програма су исте, препоручени садржаји су веома слични, док су исходи прилагођени нивоу образовања, тако да се ови примери могу користити и у оквиру предмета Предузетништво, и за ниво 3, и за ниво 4 НОКС-а.

ФОТО: Shutterstock / LightField Studios

Повезаност програма Предузетништво са компетенцијама за демократску културу видљива је већ из циљева учења који су:

- упознавање ученика са појмом, значајем, врстама предузетништва, начином отпочињања пословања и стартап екосистемом;
- развијање пословних и предузетничких знања, вештина, вредности, ставова;
- развијање вештина комуникације са окружењем и вештина за тимски рад;
- подстицање коришћења разноврсних извора знања, критичког размишљања и оцјене сопственог рада;
- оспособљавање за формулисање и процјену пословних идеја и израду једноставног пословног плана мале фирме;
- развијање личних и професионалних ставова и интереса за даљи професионални развој.

Начин остваривања програма, тј. активна, проблемска, пројектна, истраживачка настава, међусобна интеракција и односи на часу, искуствено учење и сопствени избори у начину и процесу рада, доприносе континуираном развијању свих компетенција за демократску културу (КДК). У оквиру упутства за дидактичко-методичко остваривање програма дате су смернице за наставнике и истакнуто је да *теме које се обрађују кроз овај предмет доприносе развоју демократских компетенција и важно је додатно подстицати њихов развој користећи различите методе. Као додатни материјали могу се користити публикације Савета Европе као што је Референтни оквир компетенција за демократску културу [СЕ 2018] које ученици треба да развијају како би учествовали у култури демократије.*

Посматрајући целокупан програм предмета може се закључити да сваки исход из програма, било директно или индиректно, доприноси развоју КДК. Наставник помоћу различитих метода наставе, примера за подстицај којима уводи ученике у тему или упутства која даје на почетку пројекта може подстицати развој КДК.

Поред средњих стручних школа, где се изучава као обавезан предмет, Предузетништво је у понуди слободних наставних активности у седмом и

осмом разреду основне школе. Такође, тема предузетништво се налази у оквиру изборног програма наставе и учења предмета Економија и бизнис у гимназијама. У поменутиим програмима поједини исходи директно кореспондирају са описима компетенција за демократску културу.

У даљем тексту следе примери повезивања дескриптора КДК са исходима из програма наставе и учења предмета **Предузетништво за четврти разред средње стручне школе**, с предлозима активности које доводе и до постизања исхода учења и до развоја компетенција за демократску културу.

Пример 1

Активност: Пут до инвестиција

У оквиру теме Основе предузетништва ученици се упознају с појмом предузетништва и могућностима за почетак пословања. Препорука дата у програму предмета везана за исход наставе и учења предмета јесте да ученици сами проуче програме за развој стартап бизниса у локалној заједници.

КДК које је могуће развијати током ове активности:

1.3. Поштовање демократије, правде, поштења, једнакости и владавине права из групе Вредности.

Опис компетенције:

- О: 1.3.б) *Сматра да се закони морају примењивати доследно, поштено и непристрасно.*
- С: 1.3.в) *Заступа мишљење да сви државни органи, као и јавни званичници доследно треба да поштују законе и својим примером чувају демократска начела.*
- Н: 1.3.ђ) *Залаже се за доступност информација од јавног значаја.*
- Н: 1.3.е) *Заступа став да би сви којима су поверена законска овлашћења требало да подлежу законској и уставној контроли.*

2.3. Грађански дух из групе Ставови.

Опис компетенције:

- О: 2.3.а) *Сарађује са другим људима на циљевима од заједничког интереса.*

3.1. Аутономне вештине учења из групе Вештине.

Опис компетенције:

- О: 3.1.а) *Идентификује релевантне изворе информација и користи различите алате како би прикупио нове информације.*
- С: 3.1.б) *Интегрише информације из различитих области и прати сопствени напредак у учењу.*
- Н: 3.1.в) *Самостално одабира поуздане изворе информација, утврђује приоритете и завршава задатке.*

3.7. Вештина за сарадњу из групе Вештине.

Опис компетенције:

- О: 3.7.а) *Изграђује позитивне односе с другим људима у групи и одговорно обавља свој део посла.*
- С: 3.7.б) *Труди се да успостави консензус, како би се постигли заједнички циљеви групе.*

С: 3.7.в) *Дели све корисне информације са члановима групе.*

Могући исходи за час:

На крају часа ученик ће бити у стању да:

- објасни правни оквир за развој предузетништва и стартап бизниса у Србији;
- направи преглед законске регулативе у функцији развоја предузетништва;
- опише институције и инфраструктуру за подршку предузетништва и стартап бизниса;
- наведе програме за подршку предузетништву;
- објасни услове за добијање подстицаја;
- упореди услове за добијање подстицаја са законском регулативом;
- упореди облике нефинансијске и финансијске подршке;
- провери доступност информација од јавног значаја;
- наведе ефекте подстицаја на развој друштва у целини.

4.5. Знање и критичко разумевање историје, медија, економије, околине и одрживости из групе Знање и критичко разумевање.

Опис компетенције:

- Н: 4.5.г) *Процењује начин на који економски и финансијски процеси утичу на функционисање друштва.*

Исходи из програма наставе и учења предмета Предузетништво за четврти разред средње стручне школе:

По завршетку теме ученик ће бити у стању да:

- истражи програме креиране за стартап бизнис у Србији;
- идентификује могуће начине финансирања пословне идеје.

Поступак

Ученици добијају задатак да изврше истраживање на тему законске регулативе у функцији развоја предузетништва у Србији, институција и инфраструктуре за подршку предузетништву, као и могуће начине финансирања иновативних делатности.

За увод у само истраживање, наставник наводи неке примере доделе средстава, нпр. јавни позиви за доделу бесповратних средстава у оквиру програма подстицања предузетништва, као и да упуту ученике на неке законе:

- Закон о алтернативним инвестиционим фондовима;
- Закон о контроли државне помоћи;
- Закон о социјалном предузетништву.

Ученици подељени у четири групе истражују препоручене садржаје. Једна група добија задатак да истражује институције и програме за подстицаје у локалној средини, а друга група да се бави подстицајима на републичком нивоу. Ученицима се каже да све потребне информације могу да пронађу на интернету. Уколико постоји могућност, организује се посета некој институцији која се бави подстицајима предузетништва или се упуту мејл са одређеним питањима на тему програма за подстицај предузетништва. Трећа и четврта група добијају задатак да направе преглед закона који уређују ову област. На тај начин ученици развијају *аутономне вештине учења и вештине за сарадњу, али и став – грађански дух.*

Након истраживања ученици излажу резултате, а потом се одабира један пример доделе средстава и упоређује са законском регулативом која их уређује. За одабрани пример проверава се да ли су све информације о условима конкурса и објављивању резултата конкурса биле доступне и кроз дискусију се наводи значај таквих информација. Овде је такође нагласак на развијању *вештина за сарадњу*, јер ученици треба да размене информације и на основу информација до којих су дошле различите групе изведу одређене закључке. *Преиспитивањем поштовања закона и доступности информација од јавног значаја, ученици развијају компетенције из домена вредности – поштовање демократије, правде, поштења, једнакости и владавине права.*

На завршном часу, кроз дискусију, ученици наводе ефекте подстицаја у области предузетништва на развој друштва. На тај начин се подстиче развој *знања и критичког разумевања економије*.

У оквиру ове активности могуће је ставити фокус на одређену врсту предузетништва, као што је: социјално, женско, дигитално предузетништво и на тај начин апострофирати развој још неких КДК које нису приказане у примеру.

Пример 2

Активност: **Социјално предузетништво**

КДК које је могуће развијати током ове активности:

1.1. Поштовање људског достојанства и људских права из групе Вредности.

Опис компетенције:

С: 1.1.6) *Заступа мишљење да све државне институције треба да поштују, штите и спроводе људска права и да нико не сме бити подвргнут тортури и понижавајућем поступању.*

3.4. Емпатија из групе Вештине.

Опис компетенције:

О: 3.4.6) *Препознаје ситуације у којима је људима у његовом/њеном окружењу потребна помоћ.*

С: 3.4.г) *Сагледава ситуацију из перспективе других особа.*

4.5. Знање и критичко разумевање историје, медија, економије, околине и одрживости из групе Знање и критичко разумевање.

Опис компетенције:

Н: 4.5.г) *Процењује начин на који економски и финансијски процеси утичу на функционисање друштва.*

Исход из програма наставе и учења предмета Предузетништво за четврти разред средње стручне школе:

По завршетку теме ученик ће бити у стању да:

- објасни значај друштвеног (социјалног) предузетништва.

Поступак

Ученици добијају задатак да осмисле и разраде план социјалног предузетништва. Као подстицај и увод у активности, наставник наводи један пример социјалног предузетништва. То може бити непрофитна организација „Лицеулице“ посвећена подршци оних који најтеже долазе до посла и који живе на маргини нашег друштва, или неки други пример из локалне заједнице који је близак ученицима. Као извор примера наставнику може послужити – Каталог производа социјалног предузетништва, који се може наћи на званичном сајту Привредне коморе Србије. На основу примера ученици кроз дискусију одговарају на питања:

- ? Шта је социјално предузеће?
- ? Зашто су важна социјална предузећа?
- ? Које су специфичности социјалног предузетништва?

Ученици се упућују да у паровима истраже примере социјалних предузећа у свом окружењу. Након истраживања сваки пар представља пример предузећа који је одабрао и образлаже његов значај. На крају активности развија се дискусија која наводи ученике да:

- идентификују ситуације у којима је људима у њиховом окружењу потребна помоћ;
- дефинишу проблем у друштву који би желели да реше;
- дефинишу позитивне ефекте у заједници које би желели да постигну оснивањем социјалног предузећа.

Могући исходи за час:

На крају часа ученик ће бити у стању да:

- наведе примере социјалних предузећа;
- заступа став да свако има право на рад;
- препозна ситуације у којима је људима у његовом/њеном окружењу потребна помоћ;
- наведе позитивне ефекте оваквог облика пословања на друштво у целини;
- искаже позитиван став према етичности у бизнису.

Пример 3

Активност: **Активирајмо идеје**

На почетку теме Пословни план потребно је да ученици одаберу пословну идеју на основу које ће развити пословни план. Пословна идеја треба да буде иновативна, тако да је потребно ученике оспособити и подстаћи да активирају своје идеје.

КДК које је могуће развијати током ове активности:

2.6. Толеранција према двосмислености (вишезначности) из групе Ставови.

Опис компетенције:

Н: 2.6.г) *Прихвата да се његове/њене идеје и вредности преиспитују.*

3.3. Вештине слушања и опажања из групе Вештине.

Опис компетенције:

О: 3.3.а) *Пажљиво слуша другачија мишљења.*

Исход из програма наставе и учења предмета **Предузетништво за четврти разред средње стручне школе:**

Могући исходи за час:

На крају часа ученик ће бити у стању да:

- истражи технике за одабир пословне идеје;
- размени идеје са групом и аргументује своје ставове;
- одабере заједно са остатком тима најбољу пословну идеју.

По завршетку теме ученик ће бити у стању да:

- примени креативне технике приликом избора пословне идеје.

Поступак

Наставник упознаје ученике с техникама избора пословне идеје и наводи им пример једне необичне пословне идеје. Примери пословних

идеја су широко распрострањени у литератури из ове области и доступни су на интернету, тако да ученицима може и да пусти инсерт из неког филма који се баве темом успешних стартапа или предузетника како би они стекли увид у свет предузетништва и начине доласка до пословне идеје.

Ученици потом добијају задатак да сами пронађу примере и повежу их с техникама одабира идеја. Након тога ученици се деле у четири групе и добијају задатак да у свом тиму, примењујући различите технике, одаберу пословну

идеју коју ће развијати у оквиру пројекта предвиђеног програмом предмета – Израда пословног плана. Међу најбољим начинима за долазак до иновативне пословне идеје јесу тражење проблема који треба решити и рад на стварима које су ученицима интересантне, па се зато ученицима препушта да сами формирају тимове.

Приликом одабира пословне идеје користе се техника „олуја идеја“ и вођена дискусија како би се ученицима помогло у креативном осмишљавању пословних идеја и одабиру оне најповољније (што је сугерисано и у оквиру препорука за остваривање програма). Ученицима се препоручује да пословне идеје траже у оквиру свог подручја рада, али се на томе не инсистира уколико сами желе да истраже неко друго поље делатности. Фокус се ставља на идентификовање пословне идеје у дигиталном пословном окружењу, што подразумева коришћење и примену информационо-комуникационих технологија у скоро свим областима људског живота, рада и деловања.

Пример 4

Активност: Подаци под лупом

Препоруке за реализацију тема у оквиру програма предмета Предузетништво сугеришу наставнику да подстиче ученике да користе што различитије изворе информација и да према њима имају критички однос. Циљ је јачати ученике да се ослањају на сопствене снаге у проналажењу и обради података у смислу процене њихове тачности. У изобилју података до којих ученици могу да дођу изузетно је важно оспособити их да врше селекцију и да процењују који извори се могу сматрати поузданим и релевантним, а које податке треба узети с резервом и проверити.

ФОТО: Shutterstock / UnderhillStudio

КДК које је могуће развијати током ове активности:

3.1. Аутономне вештине учења из групе Вештине.

Опис компетенције:

- О: 3.1.а) *Идентификује релевантне изворе информација и користи различите алате како би прикупио нове информације.*
- С: 3.1.б) *Интегрише информације из различитих области и прати сопствени напредак у учењу.*
- Н: 3.1.в) *Самостално одабира поуздане изворе информација, утврђује приоритете и завршава задатке.*

3.2. Вештине аналитичког и критичког размишљања из групе Вештине.

Опис компетенције:

- О: 3.2.а) *Уочава нове информације на основу претходних сазнања и користи чињенице да образложи своје мишљење.*
- С: 3.2.б) *Преиспитује тачност информација које користи.*
- С: 3.2.в) *Процењује могуће ризике настале коришћењем различитих информација.*
- Н: 3.2.г) *Користи јасне и утврђене критеријуме, начела или вредности за извођење закључака и формирање судова.*

4.5. Знање и критичко разумевање историје, медија, економије, околине и одрживости из групе Знање и критичко разумевање.

Опис компетенције:

- С: 4.5.б) *Идентификује ефекте пропаганде у савременом свету и утврђује механизме заштите.*

Могући исходи за час:

На крају часа ученик ће бити у стању да:

- прикупи податке о потенцијалним конкурентима и купцима;
- одреди поузданост прикупљених информација;
- одреди релевантност прикупљених информација за израду SWOT и PEST анализе;
- обрађује информације релевантне за истраживање користећи ИКТ и друге ресурсе.

Исход из програма наставе и учења предмета Предузетништво за четврти разред средње стручне школе:

По завршетку теме ученик ће бити у стању да:

- анализира претходно прикупљене информације са тржишта о конкуренцији и купцима за изабрану пословну идеју.

Поступак

Увод у активност је разговор о поузданости информација које су доступне на интернету. За повећање свести о значају одабира поузданих информација ученици се упознају са Кодексом Европске уније за борбу против

дезинформација (документ доступан на званичном сајту Европске комисије).

Програмом је предвиђено да се тема Пословни план реализује цело полугодиште и обухвата бројне активности од одабира идеје до израде пословног плана. Из тог

разлога ученици се на почетку теме деле на групе окупљене око једне пословне идеје и у тим групама остају до краја.

Групе ученика окупљене око једне пословне идеје врше истраживање тржишта по упутствима наставника. Свака група осмишљава карактеристике свог производа или услуге, трудећи се да буду оригинални, иновативни и креативни. Са циљем постизања ових захтева, ученици прикупљају информације о истим или сличним производима или услугама на тржишту и успостављају комуникацију са окружењем како би испитали могућност остваривања пословног успеха.

Ученици се воде кроз овај процес уз истицање важности да се користе релевантни извори информација, као и да критички промишљају о прикупљеним подацима. Наставник треба да упозна ученике с неким познатим примерима у којима су компаније биле суочене са озбиљним тужбама због пласирања лажних информација о својим производима или конкурентима (нпр. рекламирале ципеле као производе који ће помоћи у мршављењу и побољшању мишићног тонуса или освежавајуће пиће које „повећа енергију“ и побољшава перформансе, што није било поткрепљено научним доказима). Наставник потом подстиче дискусију на тему како су те информације утицале на понашање потрошача, како на саму компанију, а како на конкурентске компаније. Ученици затим у паровима проналазе нове примере. Од ученика се тражи да након одабира одређеног примера провере информације у различитим изворима пре него што га представе остатку одељења.

Наведене активности стављају акценат на развијање **Вештине аналитичког и критичког размишљања** јер упућују ученике да *преиспитују тачност информација које користе као и да процене могуће ризике настале коришћењем различитих информација.*

Пример 5

Активност: **Израда пословног плана**

Током реализације теме Пословни план неопходно је да ученици ураде једноставан бизнис план који прати њихову пословну идеју, осмисле различите облике промовисања и продаје свог производа и остварују интеракцију са пословним сектором и потенцијалним купцима. За конкретну ученичку идеју се раде једноставни примери биланса стања, биланса успеха и утврђује се финансијски резултат. Резултат њихове истраживачке и пројектне активности треба да буде пословни план за конкретну пословну идеју.

ДКД које је могуће развијати током ове активности:**2.3. Грађански дух** из групе Ставови.

Опис компетенције:

О: 2.3.а) *Сарађује са другим људима на циљевима од заједничког интереса.***2.4. Одговорност** из групе Ставови.

Опис компетенције:

С: 2.4.б) *Поштује рокове и преузима одговорност ако погреши.*Н: 2.4.в) *Испуњава обавезе према другима.***Могући исходи за час:**

На крају часа ученик ће бити у стању да:

- прикупи потребне информације за израду елемената бизнис плана;
- изради одређене елементе бизнис плана;
- сарађује у тиму уважавајући разлике у мишљењу и интересима;
- процени сопствени допринос и допринос других чланова у раду групе.

Исход из програма наставе и учења предмета Предузетништво за четврти разред средње стручне школе:

По завршетку теме ученик ће бити у стању да:

- учествује у изради једноставног пословног плана за дефинисану пословну идеју.

Поступак

Активност израде бизнис плана подразумева да су ученици окупљени око исте пословне идеје прикупили потребне информације о потенцијалним конкурентима, купцима

потрошачима и на основу тога приступају изради елемената бизнис плана. Један од главних фактора успеха пројекта јесте сарадња у тиму и допринос свих чланова тима.

Пре започињања рада на пројекту, наставник разговара о тимском начину рада, његовим карактеристикама и разликама у односу на рад у групи. Ученици треба да добу до тога да тимски рад карактерише јасна подела улога и одговорности, да су активности чланова тима међузависне и усклађене, као и да успех зависи од свих. Активности у тиму треба да буду распоређене тако да сваки ученик допринесе изради одређеног елемента пословног плана. Када ученици заврше израду пословног плана, своју пословну идеју, уколико могућности дозвољавају, могу да представе у окружењу или је пријаве на такмичења у изради бизнис плана која се сваке године одржавају у организацији различитих релевантних установа

и организација. Такво представљање пословних идеја сугерисано је и самим програмом предмета.

Кроз овакав пројектни задатак развијају се многе компетенције, али доминантне су оне чији су исходи да ученик *сарађује са другим људима на циљевима од заједничког интереса, да поштује рокове и преузима одговорност ако погреши и да испуњава обавезе према другима.*

Сви наведени примери могу се користити и за програме предмета Предузетништво за трогодишње и четворогодишње образовне профиле. Поједини исходи у самом програму предмета за 3. ниво НОКС-а дати су на нижем нивоу, али одговарају наведеним описима КДК. Наставници приказане примере и активности треба да прилагоде нивоу постигнућа ученика. Такође, ови примери су примењиви и за достизање исхода изборног програма наставе и учења предмета Економија и бизнис у гимназијама, у оквиру теме предузетништво.

